

EERSTE DEEL

I

Steyns diepe basstem klonk door de hal: 'Kom Jack, kom mee met de baas! Kom je mee?!'

De blije blaf van de terriër klonk op en hij stormde in een uitbundige vaart de trap af, alsof hij over zijn eigen poten struikelde.

'O, die stem van Steyn!' siste mama Ottilie tussen haar tanden. Driftig sloeg ze de bladzijden van haar boek om.

Charles Pauws staaarde haar rustig aan, met zijn glimlachje, zijn lach om mama. Hij had net met haar gegeten en dronk nu een kopje koffie; later zou hij naar Elly gaan. Steyn ging met Jack naar buiten. De avondstilte verspreidde zich in het huis en in de onpersoonlijke, ongezellige zitkamer kon je het gas horen suizen. Charles keek naar de punten van zijn laarzen en vond dat ze goed zaten.

'Waar is Steyn naartoe?' vroeg mama ongerust.

'Gaan wandelen met Jack,' zei Charles. Thuis noemden ze hem Lot. Zijn stem klonk zacht en kalmerend.

'Naar zijn meid is hij toe!' siste mama Ottilie.

Lot maakte een vermoeid gebaar. 'Hè mama,' zei hij. 'Wees nu kalm en denk niet meer aan die hele scène. Ik ga straks naar Elly, en nu zit ik nog een ogenblik gezellig bij je, nietwaar? Steyn is je man, jullie moeten niet steeds ruzie zoeken en onaardige dingen zeggen of denken. Je ging net als een wraakgodin tekeer! Daar krijg je alleen maar rimpels van, van zo boos zijn.'

'Ik ben toch al een oude vrouw.'

'Maar je hebt nog een heel zacht velletje...'

Mama Ottilie glimlachte en Lot stond op.

'Kom,' zei hij, 'geef me een zoen. Wil je niet? Moet ik jou een zoen geven?'

Kleine, boze mama. En waarom? Om niets. Ik weet tenminste niet meer waarom. Ik zou het niet meer kunnen analyseren. Ja, zo gaat het. Hoe kan ik toch zo kalm zijn, met zo'n furieuze moeder?'

'En jij denkt dat je vader kalm was?!'

Lot lachte een klein lachje en antwoordde niet. Mama Ottilie las verder, nu rustiger. Als een kind las zij aandachtig haar boek. Ze was nu zestig jaar, maar had blauwe ogen als van een kind, teder mooi, lief en onschuldig. Haar schelle stem klonk altijd kinderlijk en had nu zelfs geklonken als van een opstandig

kind. Maar ze had zich door Lots kalme stem en lieve zoen laten kalmeren en las nu aandachtig verder.

Het gas suisde, Lot dronk zijn koffie en terwijl hij nog eens naar z'n laarzen keken, vroeg hij zich af waarom hij ging trouwen. Hij was niet het type man dat trouwt. Hij was nog jong, 38, en hij zag er zelfs nog veel jonger uit. Hij verdiende genoeg geld met zijn artikelen. Met het geld dat Elly meekreeg van opa Takma konden ze het er gerust op wagen, maar dan nog was hij volstrekt niet het type om te trouwen. Vrijheid, zijn onafhankelijkheid, zijn egoïstische beweeglijkheid waren hem het liefst. Trouwen, dat was je met handen en voeten overgeven aan een vrouw. Hartstochtelijk verliefd was hij ook niet op Elly. Ja, hij vond haar intelligent en artistiek. Hij deed het ook heus niet vanwege de erfenis van opa Takma. Maar waarom deed hij het dan? Hij vroeg het zich af zoals hij het zich al eerder had afgevraagd, elke dag opnieuw in de week nadat hij haar een aanzoek had gedaan.

'Mama, kan jij me zeggen waarom ik Elly gevraagd heb?'

Mama Otilie keek op. Ze was wel gewend aan zonderlinge en grappige vragen van Lot en dan antwoordde ze hem op dezelfde toon, maar deze vraag gaf haar een pijnlijke steek van jaloezie, alsof ze fysiek een doorn in haar huid geduwd kreeg.

'Waarom je Elly gevraagd hebt? Ik weet het niet. We doen altijd dingen en we weten niet waarom...'

Ze zei het treurig, bijna pruilend in vergelijking met die opstandige kinderstem van zojuist. Had zij niet *alles* verloren wat ze ooit had gehad? Zou ze Lot nu niet ook verliezen, aan Elly, zoals ze alles had moeten afstaan?

'Je antwoordt zo ernstig, mam. Dat ben ik niet van je gewend.'

'Mag ik dan niet eens ernstig zijn?'

'Je bent de laatste dagen zo ernstig en treurig, prikkelbaar. Is het omdat ik ga trouwen?'

'Misschien is het wel daarom.'

'Je houdt toch wel van Elly, mam?'

'Jawel, ze is lief.'

'We zouden gewoon bij elkaar moeten blijven wonen. Elly is ook dol op jullie. Ik heb het er met Steyn al over gehad.'

Lot noemde zijn stiefvader bij de voornaam, Steyn. Het was zijn tweede stiefvader. De vorige noemde hij 'meneer Trevelley'. Mama Otilie was drie keer getrouwd geweest.

'Het huis is toch te klein, vooral als je gauw een gezin gaat beginnen,' zei mama, en ze dacht: als we samenblijven, dan verlies ik Lot niet helemaal, maar

ik zal nooit met een schoondochter overweg kunnen, zeker niet als er kinderen komen.

'Een gezin?'

'Kinderen.'

'Kinderen?'

'Ja. Dat komt toch wel voor.'

'We hebben al familie genoeg. Ik denk niet dat we snel aan kinderen beginnen.'

'En als je vrouw jou niet bij zich heeft, wat heeft ze dan, als ze geen kinderen heeft? Het is waar, jullie zijn beiden zo knap. Ik ben maar een domme vrouw.

Mijn kinderen waren altijd een troost voor me.'

'Als je ze kon verwennen.'

'Dat hoef jij me niet te verwijten.'

'Ik verwijt je niets.'

'Samen wonen, Lot,' zei Mama Ottilie treurig, met een blik van die blauwe kinderogen, met haar vleierende kinderstem, 'ik zou dat wel willen, als Elly wil, het zou prima gaan. Ik zou me anders heel eenzaam voelen zonder jou. Maar als er bezwaren zijn, kan ik ook naar Engeland gaan. Daar heb ik toch ook mijn twee jongens en Mary komt dit jaar uit Indië terug.'

Lot fronste zijn wenkbrauwen en voelde aan zijn blonde haar; het zat heel netjes, met een scheiding.

'Of ik zou anders Ottilie eens in Nice kunnen bezoeken.'

'Nee mama!' zei Lot, bijna driftig.

'Wat dan?' riep mama Ottilie heftiger, 'ze is toch mijn kind?'

'Ja,' gaf Lot toe, alweer wat kalmer, 'maar...'

'Wat dan? Ze is toch mijn kind?'

'Maar het is heel onverstandig als je naar Ottilie gaat.'

'Ach, we hebben wel eens gekibbeld.'

'Het is onmogelijk, je kunt niet met haar overweg. Als je naar haar toegaat, trouw ik niet. Trouwens, Steyn heeft er toch ook wat over te zeggen!'

'Ik hou zo van Nice,' zei mama Ottilie en haar kinderstem klonk bijna klagend.

'De winters zijn er zo heerlijk. Maar het is misschien wel moeilijk voor me om erheen te gaan, omdat Ottilie zo doet. Als het kan, woon ik ook liever met jou, Lot. Als Elly dat wil. Misschien een wat groter huis? Zouden we dat kunnen betalen? Alleen blijven met Steyn doe ik niet. Dat staat vast. Dát staat vast.'

'Moedertje...'

Lots stem klonk vol medelijden. Mama had na haar laatste besliste woorden grote tranen in haar blauwe kinderogen staan, die een droevige glans aan haar opstandige blik gaven. Met een nerveuze zucht pakte ze haar boek weer op en zweeg ze en deed alsof ze las. Haar gebaar toonde zowel berusting als

koppigheid, weer alsof ze een ondeugend kind was. Een verpest kind, dat toch stiekem en stilletjes zou doen waar het zin in had. Lot bestudeerde zijn moeder, met z'n kopje in de hand en een lachje om zijn mond. Na zijn eerste gevoel van medelijden bestudeerde hij haar nu eens.

Ja, ze moest wel heel mooi zijn geweest. De ooms zeiden altijd: een poppetje. Ze was nu zestig jaar en maakte geen aanspraak meer op verleidelijkheid, maar dat kinderlijke, popperige had ze behouden. Ze had de rimpels en diepere groeven van een oude vrouw, maar de huid van voorhoofd en wangen was nog altijd blank en vlekkeloos zacht, met wat fijne adertjes bij de slapen. Haar haren waren helemaal grijs geworden, maar omdat ze heel blond was geweest en licht krullend haar had, leek het soms nog steeds blond en bij haar slapen en in de nek krulden lokjes op, bijna kinderlijk. Hoe eenvoudig leek dat haar in één beweging opgedraaid en vastgespeld. Mama Ottilies figuur was bijna dat van een jonge vrouw gebleven, klein en tenger, klein en lief waren haar handen. Dezelfde liefde straalde haar hele wezen uit en lief waren vooral haar blauwe kinderogen.

Lot, die glimlachend naar zijn moeder keek, zag haar als een vrouw die een heel bewogen leven had gehad, een leven vol liefde en haat, en die toch niet hard was aangepakt door het leven. Ze had haar deel wel gehad, met haar drie mannen die ze alle drie had liefgehad en die ze nu alle drie haatte. Flirterig was ze zeker geweest, maar van nature, maar niet berekenend. Een vrouw van liefde was ze geweest, maar ze had niet anders kunnen zijn. Ze had onbewust gehandeld, koppig tegen alles in, volgens de drang van haar natuur, van haar heftige bloed.

Zuinig was ze nooit geweest en toch was haar huis nooit gezellig en had ze nooit veel om haar uiterlijke verzorging gegeven, in onbewuste minachting voor elegantie en gemak. Ze voelde dat haar aantrekkingskracht van haarzelf uitging en niet van dat waarmee ze zich vertoonde. Haar jurk was gewoon onmogelijk, vond Lot. En de enige gezellige kamer in het huis was zijn kamer. Mama was dol op lezen en las moderne Franse romannetjes, die ze niet altijd begreep; ondanks haar leven vol liefde, passie en haat was ze toch onschuldig gebleven in vele dingen, totaal onwetend van perversie. Dan zag Lot dat ze zich tijdens het lezen verbaasde en iets niet begreep en dan zag hij die naïviteit in haar kinderogen. Ze durfde nooit uitleg te vragen aan Lot.

Lot was opgestaan. Hij ging naar Elly die avond. Hij kuste zijn moeder, met zijn altijd stille lachje om zijn moeder.

'Je ging vroeger nooit iedere avond de deur uit,' verweet mama hem en ze voelde de doorn in het vlees van haar hart.

‘Ik ben nu verliefd,’ zei Lot kalm, ‘en verloofd. Dan moet je toch wel naar je meisje. Wil je eens nadenken over mijn vraag, waarom ik Elly eigenlijk gevraagd heb? En kun je het vanavond dan zonder me stellen?’

‘Dat zal ik wel heel veel avonden moeten.’

Mama Ottilie deed alsof ze verdiept was in haar Franse roman, maar zodra Lot de kamer uit was, legde ze het boek neer en keek ze om, met een lege, hulpeloze blik in haar blauwe ogen. Ze bewoog zich niet toen de meid het dienblad met thee en de theewarmer bracht, ze staaarde over haar boek voor zich uit. Het water zong ziedend zijn liedje; langs de ramen huilde na de laatste zomerzwoelte de eerste koude wind met een overbekend klagend geluid.

Mama Ottilie voelde zich verlaten: wat bleef er weinig van alles over. Daar zat ze nu, een oude, grijze vrouw. Wat was er van haar leven overgebleven! En toch, zo vreemd, de drie mannen leefden alle drie nog. Lot was onlangs met Elly zijn vader gaan bezoeken in Brussel. Trevelley scharrelde in Londen; ze had toch van hém het meeste gehouden. Haar drie Engelse kinderen in Engeland – zij voelden zich meer Engels dan Hollands. Ottilie was in Nice, en die deed zo raar, de hele familie sprak er schande over.

Lot, Lot zou ze nu ook verliezen. Hij was altijd zo lief bij haar gebleven, ook al ging hij geregeld op reis. Hij had ook in Den Haag bijna geen vrienden en hij ging nooit naar De Witte. Nu trouwde hij, hij was ook al niet jong meer voor een jongeman; was hij nu niet 38? Om zich bij haar eenzame theeblad en ziedende water wat bezig te houden telde ze op haar vingers de leeftijd na van haar kinderen: Ottilie, de zus van Lot, haar oudste, 41. God, wat werd ze al oud! De drie Engelse kinderen, zoals zij ze altijd noemde: Mary, 35. John, 32. Haar mooie Hugh, ja, die was al 30! God, god, wat werden ze oud!

En terwijl ze zich zo vermaakte met het nagaan van de leeftijden, rekende ze uit dat oude mama nu wel spoedig, hoe oud, ja, wel 97 zou worden. De oude heer Takma, de opa van Elly, was maar een paar jaar jonger. Als ze aan hem dacht, vond mama Ottilie altijd, heel vreemd was het, dat meneer Takma altijd zo heel lief voor haar was. Was het heus waar wat de mensen vroeger gefluisterd hadden, toen ze zich nog met de familie bemoeiden? Zo curieus, die oudjes: ze zagen elkaar haast iedere dag, want pa Takma was kras en ging nog dikwijls de deur uit. Altijd maakte hij zijn loopje van de Mauritskade naar de Nassaulaan. De hoge brug ging hij kranig over.

Ja... en dan moest zus Thérèse, in Parijs – die scheelde acht jaar met haar – 68 zijn, en dan de broers: Daan, in Indië, 70; Harold, 73; Anton, 75; terwijl Stefanie, het enige kind uit mama’s eerste huwelijk, en de enige De Laders, al 77 werd. Zij, Ottilie, de jongste, vond al die anderen wel héél oud, toch was zij ook oud, zestig.

Wat was dat alles betrekkelijk, van oud worden en van leeftijden, maar zij had het altijd zo gevoeld; dat zij, de jongste, betrekkelijk jong was en altijd jonger bleef dan de anderen, dan alle anderen. Ze moest er stilletjes om lachen, omdat Stefanie altijd zeggen kon: 'op onze leeftijd'. Zij, 77. Me dunkt, er was toch verschil tussen 60 en 77. Maar ze haalde haar schouders op: wat gaf het? Het was allemaal gedaan en het was allemaal al zo lang gedaan...

Daar zat ze nu: een oude, grijze vrouw en het naleven sleepte zich voort, en de eenzaamheid werd altijd groter, ook al was Steyn er nog. Daar kwam hij thuis. Waar ging hij toch iedere avond heen? Ze hoorde in de gang de foxterriër blaffen en ze hoorde de diepe basstem van haar man: 'Stil Jack, koest Jack.' O, die stem, hoe ze die stem haatte! Wat had ze, wie had ze nog over? Vijf kinderen had ze, maar alleen Lot was bij haar, en die reisde zo veel, en zou nu trouwen, wat was ze daarover jaloers! Otilie, die zag ze nooit meer, die hield niet van haar moeder. Ze zong op concerten en ze had naam en faam, ze had een prachtige stem, maar ze deed wel heel vreemd. Stefanie noemde haar 'verloren'. Mary, gehuwd in Indië, en haar beide Engelse jongens in Londen: wat verlangde ze soms naar Hugh! Aan wie van haar kinderen had ze iets, behalve aan die lieve Lot?

En Lot trouwde en hij vroeg haar, zijn moeder, die hem zo zou missen, waarom hij trouwde, waarom! Dat was natuurlijk een soort grap, maar misschien was het ook wel enigszins ernst. Wist een mens ooit iets, wist hij waarom hij ooit iets deed, in zijn impulsen? Driemaal was zij getrouwd... wat? Misschien had Otilie wél gelijk. Maar nee, er was toch de wereld. Er waren toch de mensen, ook al bemoeiden noch de wereld noch de mensen zich de laatste jaren met de familie. Maar ze waren er toch, en je kon niet maar doen zoals Otilie deed, zonder je helemaal onmogelijk te maken. Daarom was zij, mama Otilie, getrouwd, daarom was ze drie keer getrouwd. Ze had het misschien nooit moeten doen. Veel beter was dat geweest voor een massa dingen, een massa mensen.

Het was helemaal weg, dat oude leven! Het was verdwenen, alsof het er nooit geweest was. En toch was het geweest en was het voorbijgegaan en had het veel nagelaten; maar niets dan weemoedige schimmen en schaduwen. Ja, vanavond voelde ze zich ernstig, en had ze de neiging om veel na te denken, wat ze anders zo min mogelijk deed: want wat gaf het, denken? Als ze gedacht had in haar leven, had ze nooit goed gedacht. Als ze zich door impulsen had laten voort slepen, was het nog slechter geworden. Wat gaf het, te willen leven, als men toch werd geleefd door dingen die sterker zijn dan jezelf, dingen die sluimerden in je bloed?

Mama Ottilie verdiepte zich in haar Franse roman, want Steyn de Weert was binnengekomen, vooraf gesprongen door Jack. En wie mama Ottilie net nog gezien had en haar nu zou bekijken, zou dit verschijnsel zien: dat mama veel ouder werd, zodra haar man binnenkwam. Een nerveuze trek trilde over de anders gave wangen en etste de rimpels om neus en mond dieper. De kleine rechte neus stak scherper, het voorhoofd fronste boos. De vingers, die met een haarspeld de bladzijden van de roman openscheurden, sidderden, en de bladzijde scheurde scheef. De rug werd ronder, als van een kat die zich ter verdediging opstelt. Ze zei niets, maar de schonk de thee in.

‘Koest!’ zei ze tegen de hond.

En blij omdat de hond bij haar kwam tikte ze hem half liefkozend op de kop. De fox draaide zich rond met een laatste zenuwblaf en nestelde zich plots met een diepe zucht op haar japon.

Steyn de Weert dronk zijn thee, tegenover haar. Het leek vreemd dat zij man en vrouw waren, want mama had nu wel haar leeftijd en Steyn scheen bijna jong. Hij was een grote kerel met brede schouders, niet ouder dan net in de vijftig, met een fris, knap, gezond gezicht van een sterke buitenman, kalm in zijn blik en beweging. Zijn leven van een nog jonge man, al jaren geleden weggegooid voor een gevoel-van-eer, aan een veel oudere vrouw, had hem later een onverschilligheid gegeven die niet meer rekende op wat nog zou kunnen komen.

Wat vermoedde was, was vermoedde; het leven, eenmaal vergooid, was niet meer terug te winnen. Er was de frisse buitenlucht, er was de jacht, er was een borrel, er waren de vrienden van vroeger, uit de tijd dat hij nog cavalerie-officier was geweest. Verder was er het kleine huis en die oude vrouw: hij nam ze op de koop toe, omdat het niet anders kon. Schijnbaar deed hij wat ze wilde, voor zover mogelijk, omdat ze driftig kon worden en koppig was. Maar zijn koele koppigheid hield rustig stand tegen de hare. Lot was een beste jongen, een beetje week en vreemd en verwijfd, maar hij kon met zijn moeder overweg en van Lot hield hij veel. Hij was blij dat Lot in huis was. Hij had hem een van de beste kamers in huis gegeven, om in te werken.

Verder waren er andere dingen, maar daar had niemand iets aan. Wat drommel, hij was nog een jonge man, ook al begon zijn dikke haar te grijzen. Hij had zijn vrouw getrouwd, uit eerbeseft, maar ze was oud, ze was heel oud. Er was eigenlijk iets belachelijks aan. Hij zou nooit van zijn leven een hel maken, zo lang hij zich nog gezond en krachtig voelde. Met een grote dosis onverschilligheid schudde je alles van je schouders af.

Het was zijn onverschilligheid die zijn vrouw ergerde, waardoor ze zich als een nerveuze kat voelde wanneer hij de kamer maar binnenkwam. Hij had geen

woord gezegd, dronk zijn thee, las de krant die hij had meegebracht. In de niet grote huiskamer waar het gas suisde, met de wind langs de ramen, snurkte de foxterriër soms, in dromen die hem deden kreunen en steunen op de slepende rand van de jurk van zijn meesteres.

‘Koest!’ zei zij dan.

Verder spraken ze geen van beiden, en lazen ze, de één haar boek, de ander zijn avondblad. En deze twee mensen, van wie de levens aaneengesmeed waren door wettige overeenkomst toen de man dit gevoel had van conventionele eerlijkheid, van niet anders kunnen doen dan zo te handelen als man-van-eer; deze twee mensen hadden elkaar eens – jaren geleden, twintig jaar geleden – hartstochtelijk begeerd: de man de vrouw, en de vrouw de man. Toen Steyn de Weert eerste luitenant was, een mooie kerel, net dertig, had hij mevrouw Trevelley gezien. Hij kende haar leeftijd niet en wat deed die er ook toe? Hij ontmoette een vrouw die zo verleidelijk mooi was dat hij ogenblikkelijk, de eerste keer toen hij haar zag, zijn bloed had voelen vlammen en gelijk had gedacht: ‘Die vrouw moet ik hebben...’

Toen was ze al veertig, maar een vrouw, zo bloeiend mooi, dat men haar nog altijd ‘mooi Lietje’ noemde. Klein, maar volmaakt van vormen, lief in het gezicht, lief in de nog heel jonge lijnen van hals en borst, melkblank, met enkele fijngouden sproetjes. Lief met haar blauwe onschuldogen, en haar blonde, zachte krulhaar. Lief als een kindvrouw van liefde, bedoeld om het gloeiend verlangen te wekken.

Toen Steyn de Weert haar zo zag, voor de eerste keer, in wat luchtige Haagse salons, in Indo-Hollandse kring, was zij voor de tweede keer getrouwd, met die halve Engelsman Trevelley, die geld in Indië scheen te hebben verdiend – en Steyn zag haar als moeder van drie al grote kinderen: een meisje van vijftien, twee jongens nog wat jonger. Maar de verliefde officier had niet willen geloven dat zij uit haar eerste huwelijk, met Pauws, van wie zij voor Trevelley gescheiden was, een dochter had in Luik, op het conservatorium, en thuis een zoon van achttien! Mooi Lietje? Ze was jong getrouwd, in Indië, ze bleef altijd mooie Lietje. Zulke grote kinderen? Was die vrouw veertig?! De jonge officier had misschien even gearzeld, probeerde mevrouw Trevelley met andere ogen te zien nu hij zoveel van haar wist, maar toen hij in de hare keek, en merkte dat zij hem net zo begeerde als hij haar, was hij alles vergeten. Waarom niet een moment van geluk plukken? Wat was een liefdesmoment met een nog verleidelijke mooie vrouw? Een gelukje van een week, een maand, een paar maanden, en ieder weer een andere kant uit.

Zo had hij eenmaal gedacht, maar nu, nu zat hij hier. Die ploert van een Trevelley, die Ottilie wel kwijt wilde, had geprofiteerd van hun affaire, maakte

er een schandaal van en een strijd om van haar te scheiden. Heel Den Haag had over Otilie gesproken, toen ze er alleen voor stond met haar minnaar. En omdat Steyn toch een eerlijke vent was, zat hij nu hier, met tegenover zich die oude vrouw.

Geen woord werd er tussen hen gesproken. De thee werd gedronken, het blad werd weggehaald en Jack droomde kreunend. De wind huilde. De bladzijden volgden elkaar snel in Otilies vingers en Steyn las na het oorlogsnieuws de advertenties en na de advertenties het oorlogsnieuws. De kamer rondom hen, de echtgenoten, stond zoals ze er al jaren bij stond, onpersoonlijk en ongezellig. Onder de stolp tikte de pendule altijd, altijd door. De salon leek wel een wachtkamer; een wachtkamer waar, na vele dingen die voorbij waren gegaan, twee mensen zaten te wachten... waarop? Op het langzame einde, op de eindelijke dood.

Steyn verbeet zich en las de advertenties nog eens door. Maar zijn vrouw, die haar boek ineens dichtsloeg, zei plotseling: 'Frans...'

'Hè?'

'Ik sprak zo-even met Lot.'

'Ja...'

'Zou je er iets op tegen hebben als zij bij ons bleven wonen, hij met Elly?'

'Nee, integendeel.'

Maar het leek alsof Steyns kalme toestemming zijn vrouw juist tot tegenspraak prikkelde, misschien tegen haar eigen wens in.

'Ja, maar zo gemakkelijk zal het niet gaan!'

'Waarom niet?'

'Het huis is te klein.'

'We kunnen verhuizen.'

'Een groter huis kost meer geld. Heb jij er het geld voor?'

'Ik denk, dat met wat Lot verdient en met wat Elly meekrijgt...'

'Nee, een groter huis is te duur.'

'Nou, dan hier.'

'Dit is te klein.'

'Dus dan gaat het niet.'

Mama Otilie stond driftig op.

'Nee, natuurlijk niet: nooit gaat iets. Om dat lamme geld. Maar dít zeg ik je: als Lot trouwt, dan kan ik-ik...'

Ze stotterde als ze driftig was.

'Nou, wat?'

'Dan kan ik-kan ik niet alleen me-met jou blijven! Dan ga ik naar Nice, naar Otilie.'

'Ga maar.'

Hij zei het kalm en onverschillig en pakte zijn krant weer op. Maar het was genoeg om de gestreste mama Otilie in snikken te doen uitbarsten.

'Je geeft níets meer om me!'

Steyn haalde de schouders op en ging de kamer uit, naar boven; de hond wipte blaffend voor hem uit.

Mama Otilie bleef alleen en haar snikken stopten al snel. Ze wist zelf, door de jaren wijs geworden, dat ze gauw driftig werd, dat ze een kind bleef. Maar waarom dan ouder worden in steeds grotere eenzaamheid?! Daar zat ze nu, een oude grijze vrouw, alleen in die ongezellige kamer, en alles was voorbijgegaan. Als Lot tenminste maar bij haar bleef, haar Charlot, haar jongen! En steeds heviger voelde ze de jaloezie opsteken die ze eerst bedwongen had, om Lot, op Elly, en de jaloezie om Steyn. Hij ergerde haar als hij alleen al de kamer binnenkwam, maar toch bleef ze jaloers op hem zoals ze altijd geweest was, bij iedereen die haar had liefgehad. De gedachte alleen al dat hij niet meer om haar gaf, omdat ze oud was geworden; dat hij nooit meer een lief woord zei, haar nooit meer een zoen op het voorhoofd gaf. Op Elly was ze jaloers, vanwege Lot, op Lot was ze jaloers vanwege Steyn, omdat Steyn nu eigenlijk meer van Lot hield dan van haar.

Wat waren de jaren wreed, dat ze haar langzamerhand alles ontnamen.

Vorbijgegaan waren de jaren, die lieve lachende liefdesjaren vol liefkozing; verbijgegaan was het alles. Zelfs de hond was nu met Steyn mee, geen levend wezen was lief voor haar, en waarom moest Lot nu ook zo opeens gaan trouwen! Het kunstmatige snikken had ze gestopt toen het niet meer nodig was. Nu voelde ze zich zó verlaten dat ze in een stoel viel en zachtjes huilde, nu écht huilde van liefdeslege verlatenheid.

Haar nog mooie kinderogen, vol tranen, keken in het verre verleden. Toen was al het aardige altijd voor haar, mooie Lietje, geweest. Het aardige, het lieve, liefkozende, spelende, schertsende, het bijna aanbiddende en smekende was voor haar, omdat ze zo mooi was en vrolijk en aardig en omdat ze een aanbiddelijke lach had gehad en een humeurtje van allerliefste grilletjes. Door dat alles liep altijd wel de stekel van haar jaloezie, maar toen kwam er zoveel naar haar, alle liefkozende genegenheid die de wereld van mannen aan een mooie vrouw verspilt. Door haar tranen lachte ze erom en de herinnering kronkelde rondom haar, glanzend als lieve, verre wolkjes.

Wat een vleierijen waren er om haar geweest. Nu waren al die mannen oud of dood. Alleen haar eigen drie mannen, die leefden. En Steyn was nog jong. Hij was *te* jong. Als hij niet zo jong was geweest, had ze hem langer geboeid en zouden ze nog wel lief voor elkaar zijn, gelukkig zijn, zoals ook oudere mensen

toch wel eens samen zijn, ook al is alle jonge warmte voorbij. Ze zuchtte heel diep en kwam bij uit haar tranen. Ze zat in de stoel als een hulpeloos kind dat stout is geweest en nu niet weet wat het moet doen.

Wat moest ze nu doen? Rustig naar bed gaan in haar eenzame oude vrouwenkamer, in haar eenzame bed, en morgen wakker worden en aan de oude, oude dagen nog een nieuwe oudedag vast voortslepen. Ach, waarom had ze niet jong mogen sterven?

Ze belde, de meid zou sluiten en zulke kleine gewoontes hadden voor haar de troosteloosheid van de dagelijkse herhaling, omdat alles onnodig leek. Nu ging ze naar boven. Het huisje was klein: een kleine suite beneden, een kamer-en-suite boven die ze bewoonde met Lot, terwijl Steyn zich op de zolderkamer had opgesloten, vast om niet al te dicht bij zijn vrouw te zijn. En terwijl ze zich nu uitkleedde, dacht ze: als Elly zich wel wat wilde behelpen, kon het misschien. De grote kamer met drie ramen, die zij nu bewoonde, kon ze aan Lot en Elly afstaan. Zij kon zelf slapen in de kleinere kamer van Lot, wat kon het haar schelen. Als er maar niet te gauw kinderen kwamen. Als ze Lot maar niet helemaal verloor!

Hij vroeg *haar* waarom hij Elly gevraagd had! Hij vroeg het schertsend, zoals gewoonlijk, maar het was niet aardig dat hij het vroeg. Ze was blij dat ze rustig had geantwoord en niet driftig was geworden. Hoeveel pijn, fysieke pijn deed dat soms, die stekel in het vlees van haar hart om liefde, genegenheid, zelfs een liefkozing, als die naar een ander uitging. En treurig, zichzelf beklagend, ging ze in bed liggen.

Haar slaapkamer was leeg om haar heen, ongezellig, het vertrek van een vrouw die niet geeft om kleinigheden voor comfort en uiterlijke verzorging, maar wel een grote passie beleeft in het verlangen naar liefde, het verlangen naar de liefkozing van degenen die ze aantrekkelijk vond, naar die meestal bedekte hysterische kracht die heen en weer schoot tussen hen en haar. Daarom had ze heel het andere leven van vrouw en moeder, zelfs van vrouw-van-de-wereld en van elegante vrouw verwaarloosd en niet op waarde geschat. Ze had hulpmiddelen veracht, verzekerd van haar bekoring. Ze was niet zo'n moeder van nature.

Nu was ze oud en alleen en ze lag eenzaam in het kille bed en er was vanavond zelfs niet de troost dat Lot naast haar uit de kamer zou komen om haar een nachtzoen te geven, zoals hij kon doen, strelend, lang en innig op haar voorhoofd. Hij zat dan nog een ogenblik op de rand van haar bed, praatte nog even wat na, streelde met zijn fijne hand over haar wang en zei wel eens een enkele keer: 'Mama, wat heb je een zacht velletje.'

Als hij nu thuiskwam, zou hij denken dat ze sliep en dan zou hij naar bed gaan. Ze zuchtte. Het was zo eenzaam. Boven Lots kamer – het was gehorig – hoorde ze Steyn stommelen. De meid ging nu ook naar bed. Mama Ottilie merkte al die geluiden vanuit haar bed op: het openen van de deuren, het neerzetten van schoenen, het gieten vanuit een kom. Nu werd het stil en zij bedacht: heel goed dat ze altijd oude meiden zocht. Daar dacht ze aan met leedvermaak, blij dat Steyn zo geen kans had, met oude meiden. Nu was het huis al zo stil als de nacht, al was het nog geen twaalf uur.

Had ze geslapen? Waarom werd ze plotseling wakker? Wat kraakte er op de trap? Was het Lot, die thuiskwam? Of was het Steyn, die weer stilletjes de deur uitging? Was het Lot? Was het Steyn? Haar hart klopte. En vlug stond ze op, en voor ze het zelf wist, had ze de deur geopend en zag ze in de gang een lucifer flikkeren, die net werd afgestroken.

‘Lot, ben jij het?’

‘Nee, ik ben het.’

‘Jij, Frans?’

‘Ja. Wat is er?’

Zijn stem klonk geïrriteerd omdat zij hem gehoord had.

‘Wat ga je doen?’

‘Ik ga naar buiten.’

‘Op dit uur?’

‘Ja. Ik kan niet slapen. Ik ga wandelen.’

‘Op dit uur ga je wandelen?’

‘Ja.’

‘Frans, je bedriegt me!’

‘Ach, wat bedrieg ik je. Ga toch naar bed.’

‘Frans, ik wil níet hebben dat je nu weggaat!’

‘Zeg...’

‘Toe Frans, blijf thuis! Lot is er nog niet, en ik ben bang alleen. Toe, Frans...’

Haar stem klonk als van een smekend kind.

‘Ik heb behoefte aan lucht!’

‘Je hebt behoefte aan...’

Ze maakte haar zin niet af, plotseling vol van drift. Op de zolderverdieping, aan een deur op een kier, luisterde en lachte de oude meid, ze wist het.

Grinnikte. Ze wist dat. Ze stikte van drift, nerveuze drift. Ze trilde over haar hele huiverende lichaam in nachtjapon.

De voordeur was al geopend en weer gesloten. Steyn was weg en zij stond daar nog boven aan de trap. Ze balde haar vuisten, ze hijgde, ze had hem wel in haar

nachtjapon kunnen volgen. De grote tranen sprongen uit haar kinderoogen, maar beschaamd voor de meid ging ze terug naar haar kamer.

Ze huilde zachtjes zodat de meid het niet zou horen, zodat de meid niet nog meer zou genieten. Die pijn, die stekel, hier, in haar hart, een fysieke pijn! Wie het niet zo voelde als zij, kon niet weten hoeveel fysieke pijn het haar deed, genoeg om aan een dokter te zeggen.

Waar ging Steyn nu toch heen? Hij was nog zo jong, hij zag er nog zo knap uit. Hij was toch haar man, háár man! Waarom was hij niet lief tegen haar gebleven, ook al was ze oud? Nooit raakte ze ook nog maar zijn hand aan. En hoe had ze hem ooit eens zo geheel innig aangeraakt! Nooit meer, nooit meer zelfs een lieve zoen, zoals oude mensen elkaar toch nog geven.

Ze ging niet naar bed, ze wachtte. Zou Steyn niet gauw terugkomen? Kwam hij daar terug? Nee, het was Lot; ze hoorde zijn sleutel, zijn lichtere stap. En ze opende de deur.

'Lot...'

'Moesje, ben je nog niet naar bed?'

'Nee, jongen. Lot, kom eens hier.'

Hij kwam in haar kamer.

'Lot, Steyn is naar buiten.'

'Steyn is weg?'

'Ja, hij is eerst naar zijn kamer gegaan en toen heb ik hem stilletjes de trap af horen gaan, toen is hij stilletjes de deur uitgegaan.'

'Om je niet wakker te maken, moesje.'

'Ja, maar waar is hij naartoe?'

'Gaan wandelen. Dat doet hij wel meer. Het is benauwd, het is heel zwoel.'

'Gaan wandelen, Lot, gaan wandelen? Nee, hij is gaan...'

Ze stond vlammend van drift voor hem, hij zag het in het kaarslicht. Haar kleine gestalte in witte nachtjapon raasde van woede met de krullende haren die blond en grijs oplichtten. Al het lieve in haar werd tot een razernij, alsof ze tot het uiterste geprikkeld was. Ze voelde een neiging om plotseling haar hand op te heffen en Lot om zijn oren te slaan met haar kleine, trillende hand. Een klap omdat hij Steyn verdedigde. Ze hield zich in en ze hield al haar woede in, maar vuile scheldwoorden en brandende verwijten schuimden haar naar de bevende lippen.

'Kom moesje, toe!'

Lot probeerde haar te kalmeren. Hij nam haar in zijn armen en hij streelde haar rug, zoals men bij een opgewonden kind doet.

'Moesje, kom moesje.'

Nu barstte ze in snikken uit. Maar hij sprak haar zachtjes tegen, zei dat ze overdreef, dat ze heel gestrest was de laatste tijd, dat hij zeker niet trouwde als zij niet kalmer werd, en zachtjesaan kalmeerde hij haar zo en kreeg hij haar naar bed. Hij dekte haar toe en schudde het kussen lekker op.

'Kom moedertje, ga nu slapen en wees niet meer dwaas. Laat Steyn nu rustig wandelen, denk niet meer aan Steyn, denk aan niets meer.'

Zo werd ze rustig, onder de streling van zijn heel fijne hand over haar haar, over haar wang.

'Ga je nu slapen, dwaas moesje? Zeg, wat heb je een zacht velletje...'